

מבט על, גיליון 1306, 21 באפריל 2020

המבחן של מצרים נוכח משבר הקורונה

אופיר וינטר וצבי לב

משבר הקורונה מעמיד בפני מצרים שורת אתגרים על רקע אוכלוסייתה הגדולה והצפופה, כלכלתה החשופה לזעזועים הגלובליים ומצבה הרעוע של מערכת הבריאות. ככל שיתארך המשבר, כך הוא עלול להוביל להרעת מצבה הכלכלי של מצרים ולסכן את יציבותה הפוליטית. המגזר הפגיע ביותר הוא מיליוני העובדים הזמניים, שאינם נהנים מביטחונות סוציאליים ועלולים להידרדר במהירות לאבטלה ולעוני. לפיכך, המבחן להצלחת המשטר המצרי בהתמודדות עם המשבר יהיה ביכולתו לגבש תוכנית פעולה שתאזן בין הצורך בריחוק חברתי שיצמצם את התחלואה לבין האילוצים הכלכליים המחייבים חזרה מהירה ככל האפשר לשגרת החיים. לנוכח המגפה יכולה ישראל לקדם שיתופי פעולה עם מצרים בנושאים הבאים: מניעת התפשטות המגפה ברצועת עזה; שיתוף בידע ובציוד רפואי; סיוע דיפלומטי בזירה הבינלאומית.

מספר נשאי נגיף הקורונה במצרים נמצא בעלייה מראשית מארס 2020. על פי נתוני משרד הבריאות המצרי הוא עמד ב-18 באפריל על 3,032 נשאים מאומתים, מתוכם 224 הלכו לעולמם. יש לקרוא נתונים אלה בזהירות לאור היקף הבדיקות הנמוך, שעמד בסוף מארס על כ-25 אלף ונמשך מאז בקצב של כ-2,000 בדיקות ביום. לפי ארגון הבריאות העולמי (WHO), לרשות מצרים מלאי של כ-200 אלף בדיקות, ולפיכך ניתנת עדיפות לבדיקתם של מי ששהו בקרבת נשאי קורונה מאומתים ולאוכלוסיות בסיכון. לטובת מצרים משחק הרכב אוכלוסייתה הצעיר, שכ-93.3 אחוזים ממנו מתחת לגיל 60.

בעוד עיתונים במערב ציטטו הערכות שלפיהן היקף החולי האמיתי גבוה מהמדווח, המסר הרשמי שיוצא ממצרים – וזוכה לגיבוי ארגון הבריאות העולמי – גורס כי המגפה בשליטה. כך או כך, ישנו חשש לגבי כושר התמודדותה של מערכת הבריאות המצרית בתרחיש של החמרה במצב. בתי החולים סובלים ממחסור במיטות טיפול נמרץ ובמכונות הנשמה גם בשגרה ומתנאי סניטציה שמקשים על הגנת צוותי הרפואה והחולים מפני התפשטות הווירוס. שיעור הרופאים לנפש הוא 1.2 ל-1,000 איש (הממוצע ב-OECD הוא 3.4 והעולמי 1.8). כל זאת, נוסף לקשיים הטמונים במניעת התפשטות מגפה בקרב אוכלוסייה של 100 מיליון איש המתגוררת בצפיפות ובדוחק.

אתגר רפואי, הזדמנות פוליטית

משרד הבריאות המצרי הקים חמ"ל להתמודדות עם המגפה ופתח מוקד מידע טלפוני לאזרחים. עשרות בתי חולים ברחבי המדינה, בהם מעל 15,000 מיטות, יועדו לאבחון חולי קורונה ולבידודם. כן הוקצו 1,000 אמבולנסים והוכשרו אתרים לקליטת אלפי נשאים. הרופאים בבתי החולים זכו לשיפור בתנאי העסקתם, וכוח האדם תוגבר במרצים ובסטודנטים ללימודי רפואה. בנוסף, נעשה מאמץ לייצור מקומי של 5,000 מכונות הנשמה, שיתווספו לכ-4,000 הקיימות.

מצרים נוקטת מאמצע מארס אסטרטגיה של ריחוק חברתי, שתכליתה צמצום ההדבקה. זו כוללת עוצר בשעות הלילה, סגירת מקומות בילוי ומסעדות, איסור על עישון נרגילות במקומות ציבוריים, השעיית טיסות, בידוד אזרחים השבים מחו"ל, השבתת בתי ספר ואוניברסיטאות, איסור על תפילות במסגדים ובכנסיות, צמצום היקפי עבודה בשירות המדינה, עידוד עבודה מהבית, צמצום הצפיפות בתחבורה הציבורית, מניעת התאספויות וסגירת מועדוני ספורט ונוער. התקנות הביאו לירידה של 35-50 אחוזים בתנועה במקומות הציבוריים, נתון המשקף את ההיענות החלקית של הציבור ואת החלטת המדינה להימנע לעת עתה מצעדים מחמירים יותר, שכלכלת מצרים תתקשה לעמוד בהם.

עבור המשטר המצרי מהווה המגפה גם הזדמנות להפגין מנהיגות ושליטה ולהוכיח את חיוניותם של רשויות המדינה ככתובת לציבור בעת משבר. בחזית המערכה עומד הצבא, אשר פתח במבצע בשם "הכוחות המזוינים המצריים – המבצר והמשענת", וממלא במסגרתו שורת תפקידים, בכללם: פיקוח ושמירה על הביטחון בגבולות; חיטוי רחובות ומבני ציבור; הפעלת בתי חולים צבאיים; סיוע למשטרה בשמירת הסדר הציבורי ובאכיפת הריחוק החברתי; הכנת מאגרי מזון לשעת חירום; ייצור ואספקת מסכות מגן וחלוקתן לאזרחים בחינם.

אולם, האתגר מולו ניצבים המשטר והצבא אינו רק וירוס נטול פנים. המגפה נשזרה זה מכבר בפולמוס הפוליטי המתנהל במצרים מאז יוני 2013 בין השלטון לאחים המוסלמים: הנהגת המדינה מוצגת בתקשורת הממסדית כמי שמנהלת את המערכה הרפואית והכלכלית באחריות המתחייבת. מנגד, "האחים" מוקעים כמי שאינם בוחלים בהפצת שמועות על התפשטות המגפה בבתי הכלא, בצבא ובצמרת המשטר, וזאת בניסיון לערער את אמון הציבור בממשלה, לעודד אי-ציות להנחיותיה ולדרדר את המדינה לאנרכיה, שבחסותה יוכלו להשתלט עליה מחדש.

איום כלכלי

המגפה פוגעת בתנופה הכלכלית שנרשמה במצרים בשנים האחרונות, אשר התבטאה בשיעורי צמיחה נאים ובריסון האבטלה והאינפלציה. היא מסכנת את כמה מצינורות החמץ הכלכליים שלה: מיליוני המצרים העובדים בחו"ל (מרביתם במדינות המפרץ) העבירו למצרים ב-2019 כ-29 מיליארד דולר, אך חלקם ספגו קיצוצי שכר או פוטרו מעבודתם ועשויים לשוב למולדתם; התרסקות קשה צפויה גם לענף התיירות, שהתאושש בשנים האחרונות, הגיע לרווחים של 12.4 מיליארד דולר ואחראי לכ-15 אחוזים מהתל"ג ולכארבעה מיליון מקומות תעסוקה (12.6 אחוזים מכוח העבודה). ענף התעופה איבד במאס 2.5 מיליארד לירות מצריות, ועובדיו ביקשו מהממשלה סיוע חירום; היקף התעבורה בתעלת סואץ צפוי אף הוא להצטמצם נוכח המיתון בסחר העולמי וירידת מחירי הדלקים.

סימן שאלה מרכזי הוא השפעת המשבר הכלכלי על היציבות הפוליטית: מצד אחד, הרפורמות של השנים האחרונות הגדילו את רזרבות המטבע הזר של מצרים לכ-45 מיליארד דולר וייצבו את מצבה המקרו-כלכלי באופן המקל על המענה למשבר; מצד אחר, הרפורמות כללו ביטול סובסידיות ובכך הביאו להגדלת שיעורי העוני ל-32.5 אחוזים ולהגברת פגיעותם של בני המעמד הבינוני-נמוך. לפי הערכות מכון IFPRI המשבר יסב לתל"ג המצרי ירידה של 0.7-0.8 אחוז בחודש, יגרע כעשרה אחוזים מההכנסה הממוצעת של משקי הבית ויגדיל את שיעורי האבטלה והעוני. בעוד לפי קרן המטבע העולמית ב-2020 תרד הצמיחה במצרים לשני אחוזים, משרד האוצר המצרי עדכן את

הערכות הצמיחה ל-4.5-5.1 אחוזים (במקום 5.7) ודיווח על ירידה של 8.5 מיליארד דולר בהשקעות הזרות.

המגזר החשוף ביותר להשלכות המשבר הוא עובדי יום זמניים לא מאורגנים, שמספרם 12-14 מיליון נפש, ואשר לא מחזיקים במשרות קבועות ואינם נהנים מביטחונות סוציאליים. מרביתם בני המעמד הבינוני-נמוך, וככל שמצוקתם תגבר, משמעות הדבר תהא הגדלת הפוטנציאל לתסיסה חברתית ולמחאות. לשם שיפור מצבם של עובדים אלה החליטה הממשלה על מענק מיוחד של 500 לירות לחודש למשך שלושה חודשים. ארגוני צדקה נרתמים גם הם לסיוע לנפגעי המשבר, ורשתות המזון מספקות סל מוצרים בסיסי במחירים מסובסדים.

ממשלת מצרים הקצתה לטיפול במשבר 100 מיליארד לירות (כ-6.4 מיליארד דולר), והשקיעה 20 מיליארד לירות לבלימת המפולת בבורסה. חלק מצעדיה נועדו לסייע לאנשי עסקים ולחברות במגזר הפרטי, והם כוללים הורדת שיעורי ריבית וביטול עמלות בבנקים, הקלות במיסוי ובפירעון חובות, הפחתת מחירי חשמל וגז לתעשיות ותמיכה בבתי מלון. התקצוב מגיע בין היתר דרך דחיית השקתם של פרויקטים לאומיים, ביניהם מעבר משרדי הממשלה לבירה המנהלית החדשה. בנוסף, שרי ממשלה וחברי פרלמנט התבקשו להפריש משכרם לקרן הלאומית "תחיא מצר".

משמעויות ודרכי פעולה

כמו מדינות אחרות, גם במצרים שיקולים כלכליים מקבלים משקל רב בתוכניות החזרה לשגרה. הבחירה היא בין חלופות קשות: אנשי עסקים קוראים לחידוש פעילות המשק גם במחיר של הגדלת שיעורי תחלואה, במטרה למנוע אסון כלכלי בדמות פשיטת רגל, רעב המוני ואנרכיה; מנגד, יש המתריעים כי בלימת התפשטות המגפה מחייבת קורבנות כלכליים נוספים דוגמת סגירת עסקים לא חיוניים, צמצום כוח אדם נוסף במשרדי ממשלה ואולי אף סגר מלא לפרק זמן מוגבל. לעת עתה, אף שטרם מסתמנת השתטחות בעקומת ההדבקה, המשטר מעודד פעילות כלכלית חלקית בתנאי עבודה מבוקרים, למשל בתחומי התעבורה, השיכון והחקלאות.

במישור הדיפלומטי, משבר הקורונה מבליט את הגיוון בקשריה הבינלאומיים של קהיר. מצרים שיגרה לאיטליה ולבריטניה מטוסי סיוע וקיבלה בעצמה סיוע מסין, אשר כלל ארבעה טון של ציוד רפואי ובתוכם 10,000 ערכות לבדיקת קורונה. בזמן שארצות הברית מצויה בעיצומו של המשבר, סין מנצלת את היותה הראשונה להיחלץ מהמגפה לחיזוק מעמדה כמעצמה עולמית ולהגברת השפעתה גם במצרים. מנגד, המשבר עלול להעיב על יחסיה של מצרים עם בעלות בריתה במפרץ, שיתקשו – לנוכח הירידה במחירי הנפט – להעניק לה את הסיוע בו הורגלה ולספק פרנסה בתחומן לאזרחיה.

אשר לישראל ולמצרים, ביכולתן לקדם שיתופי פעולה במגוון אפיקים: ברצועת עזה שתיהן חולקות אינטרס זהה למנוע משבר רפואי-הומניטרי שיתנקז לגבולותיהן, וכן באפשרותן לבחון הזדמנויות לחיזוק הרשות הפלסטינית על חשבון חמאס, למשל דרך מיצובה כגורם שיתאם סיוע בינלאומי לרצועה. בנוסף, התיווך המצרי בין ישראל לחמאס חיוני בעת הזו למניעת הסלמה צבאית ולבחינת ההיתכנות לעסקת חילופי אסירים. ישראל, מצדה, עשויה לסייע למצרים בידע רפואי ובציוד עודף (אם וכאשר יהיה ברשותה), ובמקרה הצורך לתמוך בבקשותיה לסיוע בינלאומי.